

Sekelskiftet som såg gentlemännens uttåg

Boerkriget var början till slutet för det brittiska imperiet. Lord Salisbury lämnade efter sig ett förändrat England. Wilhelm Engström har läst den första stora biografen över honom.

Den 11 oktober 1899 antändes den sydafrikanska krutduken. Decennier av spänningar mellan England och de båda boerepublikerna fick till slut Transvaals president Paul Kruger att förklara krig mot England. Den brittiska armén, som efter Krimkriget inte hade mött något allvarigare motstånd drabbades av en serie nederlag. Boerna var väl rustade med Mausergevär och Kruppkanoner och hade förstärkts med skickliga tyska och franska kanonjärer.

Historia

Andrew Roberts
Salisbury: Victorian Titan
Weidenfeld and Nicholson, 1999

Under den svarta veckan i december 1899 besegrades Lord Methuen vid Magersfontein, general Gatere vid Stormberg och överbefälhavaren Sir Redvers Buller vid Colenso. Vid det sista slaget förlorade englensmän elva kanoner, en oerhörd chikan vid den tiden och försöket att undsätta de belägrade städerna Kimberley och Ladysmith misslyckades. Det skulle dröja flera månader innan englensmän fick grepp om kriget igen. Den inkompetente Buller ersattes av Lord Roberts som med hjälp av stora förstärkningar vände krigslyckan. Ladysmith och Mafeking undsattes. Lord Roberts tågade in i Pretoria i juni 1900 och annekteringen av Transvaal proklamerades den 1 september. De konservativa utlyste nyval under stridsropet: "Varje mandat som vinnas av liberalerna vinnas av boerna". Den konservativa regeringen fick förvisso förnyat förtroende, men det skulle dröja ytterligare två år innan de guerillakrigande boerna lå de vapnen och fred kunde slutas.

Lorden under lupp

Inför 100-årsminnet av boerkrigets utbrott har det unga stjärnskottet på historikerskräets himmel, Andrew Roberts, utkommit med en magnifik biografi över Lord Salisbury. Han bar i egen skap av brittisk premiärminister ansvaret för den engelska insatsen. Det är förvånande att Salisbury, som under lång tid har förkroppsligat det brittiska imperieidealet, inte förrän nu har blivit föremål för en seriös historisk granskning. Biografen måste emellertid betraktas som en av de förmäligare som utkommit de senaste 20 åren. Den nästan tusen sidor tjocka boken är av högsta vetenskapliga halt och

Svart dag. Till följd av en misslyckad strategi besegrades Lord Methuen av boerna i ett slag vid Magersfontein 1899.

tillika så välskriven att den kan läsas med behållning av alla och envar.

Robert Arthur Talbot Gascoyne-Cecil föddes som andre son till den andre markisen av Salisbury. Hans förfader Lord Burghley hade på 1500-talet varit en av drottning Elisabets främsta ministrar, men sedan dess hade ätten inte gjort mycket väsen av sig. Som yngre son tvingades den unge Robert att ordna sin egen försörjning. Efter Eton och Oxford etablerade han sig som en flitig och uppmärksam journalist och lyckades med tiden också säkra en plats i underhuset. Först när både hans far och bror hade avlidit kunde han som tredje markis Salisbury ta plats i överhuset, den arena han kom att domstera och dominera under decennierna.

I Oxford hade många av Salisbury's samtida spätt honom en lysande politisk karriär, antingen på grund av eller trots hans principfasthet. Hela hans livsfilosofi gick ut på att alla tvåra förändringar innebar försämringar, något han förfäktade med stor brio och elegans. Hans politiska tal saknade inte eleganta elakheter och Disraeli sa: "Han är inte mannen som väger sina ord".

En Salisbury blev med tiden beaktningen på ett politiskt oförsköttigt yttrande. Men till skillnad från de bornerade plumpheter som understundom faller från svenska statsrådsläppar var Salisbury's kvicka. Enligt Lord Morley var det alltid roligt att läsa hans tal eftersom "man kunde vara säker på att de skulle innehålla minst en hejdundrande obetänksamhet av det slag som man minns med förtjusning".

Roberts antyder att Salisbury's obetänksamheter var allt annat än lapsus linguae. Detta var en tid då

politiker – Salisbury inte undantags – alltid talade utan manuskript och därför tvingades att skriva och memorera sina tal i förväg. Allt annat skulle ha varit en uppseendeväckande tarvlighet.

Det var i överhuset som Salisbury's statsmannakonst kom till sin rätt. Salisbury var lång och blev med tiden tämligen korpulent. Hans klangfulla stämna spelade på retorikens hela register. Inte sällan kunde han visa prov på iskall ironi eller bitande sarkasm. När en nyutnämnd liberal lord ställde sig upp för att torgföra sina nobla whigkänslor frågade Salisbury sin granne på regeringsbänken: "Vem är den där rjånnen?" Efter att ha fått det framviskade svaret sa han med så hög röst att alla kunde höra honom: "Jag trodde han var död".

Sömngångare

Roberts berättar att Salisbury var melankolisk till sin läggning och ofta gick i sönnen. Han föredrog sitt eget sällskap samtidigt som hans intellekt var både skarpt och nyfiket, något som renderade honom epitetet Englands Hamlet. Han var naturvetenskapligt road och inrättade ett eget kemilaboratorium på sitt herresäte Hatfield, där han experimenterade i avskildhet. En pionjärsats var att bygga ett elektriskt kraftverk på Hatfield, så att huset var ett av de första i England som fick elektriskt ljus. Den enda sport som föll honom på läppen var tennis, men på äldre dagar motionerade han genom att cykla tidigt på morgnarna på en trehjulig i St James Park eller på sina egna anlagda cykelvägar på godset.

Lord Salisbury's tredje regering, som bildades efter segervalet 1895, innefattade många av de storgods-

ägare vars familjer hade styrt landet under sekler. Egentligen var det bara kolonialministern, Joseph Chamberlain, som skilde sig från mängden. Chamberlain hade inte legat vid universitet (alltså Oxford eller Cambridge) utan hade som framgångsrik skruvfabrikör i Birmingham, gjort sig en förmögenhet och vid 38 års ålder bestämt sig för att gå in i politiken.

Chamberlain – "som hade bråttom" för att tala med Randolph Churchill – blev den mest utrerade exponenten för en expansiv kolonialpolitik. Trots stor social begåvning blev han ändå aldrig riktigt accepterad. Salisbury's utrikesminister och svärson A J Balfour skrev till lady Echo: "Hur mycket vi än tycker om Joe, misslyckas han ändå på något sätt att fullständigt och totalt bli en av oss, bildar ingen kemisk förening med oss." Den äldre Salisbury brukade typiskt nog – även om han till fullo delade Chamberlains syn på utrikespolitiken – kalla boerkriget för "Joe's krig".

Styre för gentlemän

Lord Salisbury var bergfast övertygad om att det var naturligt för englensmän, som genomgått en långsam utveckling under många generationer, att tro att familjer som länge utmärks av bildning, välstånd och social ansvarskänsla erbjöd den överlägset bästa jordmännen för landets framtida ledare. I England ansågs det också mer än annorstädes vara en gentlemans verkliga uppgift att styra sitt land. De flesta i Lord Salisbury's regering hade ärt jord, förmögenheter och titlar och hade inte ställt sig till förfogande av ekonomiska skäl. Enligt Salisbury var det tvärtom en fördel att rikets affärer hanterades av män som inte hade "fläckas av lumpen vinningslystnad". En plats i parlamentet innebar ära men knappast några ekonomiska fördelar – ledamöterna var givetvis oavlönade. Inte för att dåtidens politiker saknade ärelystnad och ambitioner, men de var lyckligen befriade från dagens politikernas småskurna närighet liksom från mycket av den vänskapskorruption som blivit politikens ansikte utåt.

Boerkriget knäckte slutligen Lord Salisbury. Utdraget och osäkerheten på om boerna någon skulle ge upp bröt ned honom fysiskt och psykiskt. En månad efter fredsslutet 1902 avgick han som premiärminister och året därpå avled han. Paristidningen Le Temps skrev vad många då tänkte: "Lord Salisbury's avgång är slutet på ett helt historiskt tidevarv. Paradoxalt nog är det det demokratiserat, imperialistiskt, kolonialistiskt och vulgariserat England han lämnar efter sig – allt raka motsatsen till den toryism, den aristokratiska tradition och den ädla kyrka han representerade. Det är inte Mr Balfours England, trots att han formellt är dess ledare, utan Mr Chamberlains".

WILHELM ENGSTRÖM

Rättvisa åt Pius XII

Vatikanens förhållande till nazismen var inte så enkelt som Cornwall gör det, menar Anders Piltz.

Benny Andersson refererar på kultursidan den 5 oktober Christopher Hitichens förhandsanmälan på nätet av John Cornwells bok *Hitler's Pope*, som ännu inte utkommit men redan är föremål för våldsam debatt. Cornwell är inte historiker utan författare. Han har tidigare spekulert om omlandigheterna kring påven Johannes Paulus I:s död efter 33 dagar 1978.

Debatt

Man kan förvisso fråga sig om den slipade diplomaten Pius XII gjorde allt han kunde för judarna under andra världskriget. Får jag bara komplicera bilden en aning. Påvens eventuella brist på agerande ska ses mot bakgrund av de holländska biskoparnas protest mot judeutrotningen sommaren 1942, på vilken Gestapo tog raffinerad hämnd: samtliga holländska katoliker av judisk börd deporterades omedelbart till Auschwitz. Den som vill ha fullständig dokumentation hänvisas till Pierre Blets bok *Pius XII and the Second World War*.

Ingen gloria

Någon helgonförklaring av Pius XII är inte i sikte. Han måste dock få rättvis behandling. Att säga att han var överksam är lögn. Att, som rubriken påstår, "Vatikanen stödde Hitler" är ett upprörande hän mot de präster och nunnor som gömde tusentals italienska judar inom Vatikanens murar. Man förstår i så fall inte varför Golda Meir och den romerske överrabbinen uttryckte sin tacksamhet mot Pius XII vid dennes död 1958.

Det har undgått artikel-författaren att katolska kyrkan sedan 1964 bearbetar sitt förhållande till judendomen. Det senaste stora dokumentet i denna fråga heter *We Remember* från 1997, och det kan lalkades läsas på nätet.

Saken är som bekant en hjärtefråga för Johannes Paulus II, som upplevt nazismen och kommunismen på sin egen kropp. Askonsdagen den 8 mars 2000 blir en botdag för den katolska kyrkans tillkortakommanden under sin 2 000-åriga historia. Har man varit med så länge finns det en del att fundera över. Verkligheten är som vanligt mer sammansatt än rubrikerna.

ANDERS PILTZ